

الزامات و مبانی
اقتصاد اسلامی در قرآن کریم

تألیف:

دکتر علیرضا جعفرزاده حکوچکی
مادپار گروه فقه و حقوق دانشگاه پیام نور

www.ketab.ir

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی: ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

کتابخانه مجلس شورای اسلامی

الزامات و معانی اقتصاد اسلامی - قرآن مجید ■ تألیف: دکتر علیرضا جعفرزاده کوچکی ■ تهیه شده در دفتر آثار
علمی حوزه معاونت پژوهش و دانشکده امام صادق (ع)، پردیس خوارزمی ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع)، پردیس
خوارزمی ■ چاپ اول: ۱۳۹۲ ■ ۲۰۰ صفحه ■ چاپ و صحافی: مجتمع چاپ و صحافی برتر

شماره: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۳۰۰

قیمت: ۱۰۰۰/۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: جعفرزاده کوچکی، علیرضا
عنوان و نام پبندآور: الزامات و معانی اقتصاد اسلامی - قرآن کریم
عنوان: علیرضا جعفرزاده کوچکی
مختصات نشر: تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۵
مختصات ماهی: ۱۹۲ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۳۰۰
نشانی: افزوده دانشگاه امام صادق (ع)
شماره کتابشناسی ملی: ۴۴۹۸۵۲۰۱

فهرست مطالب

سخن ناشران.....	۹
پیشگفتار.....	۱۱
فصل اول: مفهوم‌شناسی.....	۱۵
۱. تعریف اقتصاد.....	۱۵
۱-۱. تعریف نظام اقتصاد اسلامی.....	۱۶
۱-۲. اهمیت و ضرورت اقتصاد در اسلام.....	۱۸
۲. اقتصاد اسلامی تنها راه مقابله با تحریم‌ها و مفاسد اقتصادی.....	۲۱
۱-۲. تحریم‌های اقتصادی.....	۲۱
۲-۲. مفاسد اقتصادی.....	۲۲
۳. جهاد اقتصادی در منابع دینی.....	۲۵
۱-۳. جهاد مالی لازمه جهاد اقتصادی.....	۲۵
۲-۳. راهکارهای قرآن برای پیشرفت اقتصادی.....	۲۹
۳-۳. سیره پیشوایان معصوم در انجام فعالیت‌های اقتصادی.....	۳۳
۱-۳-۳. کار و تلاش در سیره پیامبر اکرم (ﷺ).....	۳۶
۲-۳-۳. دیدگاه امام علی (علیه السلام) درباره فعالیت‌های اقتصادی.....	۳۹
۳-۳-۳. دیدگاه امام صادق (علیه السلام) درباره فعالیت‌های اقتصادی.....	۴۱

۴۹	فصل دوم: الزامات و مبانی اقتصاد اسلامی	۴۹
۴۹	۱. فراهم‌سازی بسترهای اقتصادی	۴۹
۴۹	۱-۱. خدامحوری	۴۹
۵۷	۲-۱. عدالت‌محوری	۵۷
۵۸	۱-۲-۱. عدل الهی	۵۸
۵۹	۲-۲-۱. عدالت فردی	۵۹
۶۰	۳-۲-۱. عدالت اجتماعی	۶۰
۶۲	۴-۲-۱. عدالت اقتصادی	۶۲
۶۸	۱. مشارکت مردمی	۶۸
۷۱	۱-۲-۱. استقلال اقتصادی	۷۱
۷۶	۵-۱. توجه به منابع دانش‌بنیان	۷۶
۷۸	۶-۱. حفظ اسناد و اسجام ملی	۷۸
۸۰	۲. اهتمام به تولید	۸۰
۸۶	۱-۲. سفارش به تولید	۸۶
۸۷	۲-۲. تولیدات حلال و تولیدات حرام	۸۷
۸۷	۱-۲-۲. تولیدات واجب	۸۷
۸۸	۲-۲-۲. تولیدات حرام	۸۸
۸۹	۳-۲. رابطه افزایش ایمان با افزایش تولید	۸۹
۹۲	۴-۲. حمایت از تولید داخلی	۹۲
۹۴	۵-۲. دسته‌بندی کالاها به کالاهای ضروری و لوکس	۹۴
۹۶	۶-۲. تشویق به مشارکت زنان در فعالیت‌های تولیدی	۹۶
۹۸	۷-۲. توجه به مشاغل خانگی برای پیشرفت تولید	۹۸
۹۸	۸-۲. مصرف بهینه منابع	۹۸
۱۰۱	۳. مدیریت مصرف	۱۰۱
۱۰۲	۱-۳. مصرف در کفاف، میزان صحیح مصرف	۱۰۲
۱۰۲	۱-۱-۳. کفاف در لغت	۱۰۲
۱۰۳	۲-۱-۳. دلیل عقلی	۱۰۳
۱۰۳	۳-۱-۳. دلیل نقلی	۱۰۳
۱۰۷	۲-۳. پرهیز از اسراف	۱۰۷

۱۱۵	فصل سوم: عوامل موفقیت در اقتصاد اسلامی
۱۱۵	۱. عوامل معنوی پیشرفت اقتصادی
۱۱۶	۱-۱. تقوای پیشگی
۱۲۰	۱-۲. استغفار
۱۲۲	۱-۳. گناه و ناسپاسی، مانع معنوی پیشرفت اقتصادی
۱۲۴	۱-۴. ادای نماز
۱۲۴	۱. عوامل مادی پیشرفت اقتصادی
۱۲۴	۱-۱. امنیت
۱۲۹	۱-۲. امنیت اقتصادی
۱۳۳	۱-۲-۱. امنیت اجتماعی
۱۳۵	۱-۲-۳. امنیت اخلاقی
۱۳۷	۱-۲-۲. التزام به شریعت
۱۴۰	۱-۲-۲. ویژگی‌های مدیر کارآمد
۱۵۱	۱-۲-۳. شایسته‌سالاری
۱۵۴	۱-۲-۴. مبارزه جدی با مفاسد اقتصادی و عدالتی
۱۵۶	۱-۲-۵. افزایش بهره‌وری
۱۵۹	۱-۲-۵-۱. شکر و انفاق، دو عامل معنوی افزایش بهره‌وری
۱۶۲	۱-۲-۵-۲. انفاق و تشویق به آن در قرآن و روایات
۱۶۵	۱-۲-۵-۳. انفاق، مهم‌ترین راه‌حل فاصله طبقاتی
۱۶۷	۱-۲-۶. پرداختن به امور زیربنایی
۱۶۷	۱-۲-۷. توجه عملی به جای تکیه بر شعارها و کار تبلیغی صرف
۱۷۱	جمع‌بندی و پیشنهادات
۱۷۲	پیشنهادات
۱۷۵	منابع و مأخذ
۱۸۱	نمایه

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 «لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ بَعَثَ فِیْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ یَتْلُوْا عَلَیْهِمْ اٰیٰتِهٖ وَیُزَكِّیْهِمْ
 وَیُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَ الْحِكْمَةَ وَ اِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ»
 (سوره مبارکه آل عمران، آیه شریفه ۱۶۴)

سخن ناشران

حمد و ثنا، خداوند بزرگ و ذات احدیت را که برای عالمان و دانشمندان، جایگاه و درجه‌ای در نزدیکی جایگاه رعناست خویش قرار داده است. هم او که در این آیه شریفه بر مؤمنین منت نهاده؛ آنگاه که از خودشان رسولی برانگیخت تا آیات وحی بخواند و آنان را بشارت به بیم دهد. و به راستی که مرتبت علم و دانش و فضل و معرفت نزد خداوند چنان رفیع است که ذات احدیت به واسطه اعطای آن به آدمی، بر بشریت منت نهاده است.

خداوند را شاکریم در عصری که هنوز برخی کشورها، جهان، زنان را واجد شرایط شرکت در محافل سیاسی، اجتماعی و علمی نمی‌دانند، خواهران گرامی ما در عرصه علم و تحقیق و پژوهش پیش‌سازان و با اراده استوار خویش، اندیشه‌ها را به تکاپو و قلم‌ها را به حرکت وامی‌دارند (آیت‌الله مهدوی کنی (ره)).

این توفیق الهی است که یک مرکز داعیه‌دار علم و دانش، بتواند برای دستیابی به اهداف بلند خود، برنامه‌هایش را بر مدار معرفت و دانایی قرار دهد؛ چرا که علم و معرفت از چنان قدر و منزلت و عظمتی برخوردار است

که باید گام نهادن در مسیر آن را لطف الهی دانست. پردیس خواهران دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، این افتخار را داشته که با فعالیت‌های راهبردی و بلندمدت، فعالیت‌های میان‌مدت و فعالیت‌های کوتاه‌مدت، در مسیر علم و معرفت گام بردارد و هم‌اینک افق بلندی را در چشم‌انداز علمی خویش پیش رو دارد. از جمله فعالیت‌های این مرکز که با هدف دستیابی به رویکردهای تعیین شده دانشگاه در بخش‌های علمی، آموزشی و پژوهشی انجام شده، می‌توان به انجام طرح‌ها و پژوهش‌های مختلف و انتشار آن‌ها در قالب کتاب اشاره کرد.

این رساله‌ها، که معاونت پژوهشی، از زمان تشکیل تاکنون سعی کرده در همه برنامه‌ها و فعالیت‌ها، خود، الگوی اسلامی - ایرانی رشد و تعالی و پیشرفت در مسیر اهداف متعالی و بلند نظام جمهوری اسلامی را به کار برده و با عمق بخشیدن به این فعالیت‌ها، تهیه و تنظیم برنامه‌های راهبردی، در راستای محقق ساختن پژوهش‌های علمی، راه‌اندازی و کاربرد دانشگاه گام بردارد. همچنین این مرکز تلاش می‌کند با انجام مطالعات و پروژه‌های علمی به ویژه در بخش زنان، مطابق با ساختار علمی دانشگاه به عنوان سازمانی دانش‌بنیان، برنامه‌محور، توسعه‌گرا و تحول‌مدار، به نیازهایی در راستای جامعه فراگیران و نسل جوان پاسخ دهد.

خوشبختانه این فعالیت مورد استقبال اساتید، دانشمندان و فعالان برخی محیط‌های علمی در بهره‌برداری از کتب چاپ شده قرار گرفته که به همین مناسبت از همه کسانی که ما را در این مسیر همراهی کرده، تشکر و قدردانی می‌کنیم و از همه محققان و فرهیختگان گرامی برای همکاری در امور علمی پژوهشی دعوت به عمل می‌آوریم.

معاونت پژوهشی دانشگاه

اداره کل پژوهش

حوزه معاونت پژوهشی و فناوری

پردیس خواهران

پیشگفتار

عدالت اجتماعی، انزال نامل، رشد و توسعه پایدار اقتصادی، ثبات نسبی قیمت‌ها، ریشه‌کن کردن فقر و توزیع عادلانه درآمد و ثروت، از جمله مسائلی است که امروزه نظام‌های اقتصادی با آن‌ها مواجه‌اند. نظام اقتصاد اسلامی، نشئت گرفته از قرآن و سنت است و محدود به بیان و تحلیل رفتارهای اقتصادی - اجتماعی نیست؛ بلکه جریانی فعال و پویاست که به‌طور مستمر این رفتارها را تصحیح می‌کند. اخلاقیات اسلامی، سرچشمه تغذیه معنوی این نظام است و همواره در تعیین جهت‌گیری‌ها و اهداف آن نقش بسزایی دارد. در اسلام، معیارهای اخلاقی بر فعالیت‌های اقتصادی انسان و جامعه تأثیر مستقیم دارد و افزون بر تعیین جهت‌گیری و دامنه عمل فعالیت‌های اقتصادی، به نوعی آن را کنترل و نظارت می‌کند.

نظر اسلام نسبت به تحول‌های اقتصادی، تا حد زیادی حرکتی از اراد و اختیار انسان است. از طرف دیگر جامعه نیز خود موجودی پویا و دارای حرکت است که به سوی قوانین ازلی و ثابت طبیعت حرکت می‌کند. این دو مکمل یکدیگرند؛ حتی اگر در ظاهر متناقض باشند.

در نظام اقتصادی اسلام، قدرت اجرایی تنها از دولت یا افراد تشکیل نمی‌شود؛ بلکه مجموعه‌ای از سازمان‌های اجتماعی گوناگون از جمله دولت اسلامی، تعاونی‌ها و بخش خصوصی نیز در این امر دخیل است. در واقع

این وظیفه دولت است که با تعاونی‌ها، فقر را ریشه‌کن کند، بی‌عدالتی اجتماعی و اقتصادی را براندازد و به اشتغال کامل، حد مطلوب رشد، امنیت، تأمین اجتماعی و توزیع عادلانه درآمد برسد.

اسلام همواره بر تعاون، اخوت و پی‌گیری منافع اقتصادی جامعه در راه رسیدن به رفاه اجتماعی تأکید کرده است. انگیزه‌نشاط گرفته از ارزش‌های اسلامی، خود با هرگونه انگیزه‌ای که موجب استثمار، اتلاف و استضعاف شود، مخالف است.

اقتصاد اسلامی می‌تواند گفت‌مان غالبی باشد که در جامعه امروز مطرح است. نگرانی که بحران‌های اقتصادی، بسیاری از کشورهای بزرگ دنیا را در سراسری مفلوکه رار داده و اقتصاد مبتنی بر سرمایه‌داری لیبرال نیز نتوانسته پاسخگویی نیازهای اساسی مردم باشد و از طرفی تولید کالاها به شکلی بیمارگونه به سمت مصرف‌گرایی محض رفته و زمینه اتلاف سرمایه‌های بشری را فراهم کرده است، این اقتصاد اسلامی است که به‌عنوان یکی از ضروریات جامعه اسلامی می‌تواند باعث استفاده بهینه از منابع محدود کشور شود.

اساساً در هر کشوری که بسترهای قرآنی فرهنگی، امنیتی و ... مهیاتر باشد، امکان بهبود فعالیت‌های اقتصادی نیز بیشتر خواهد بود. به بیان دیگر، آماده‌سازی بسترهای اقتصادی به‌عنوان پایه و زیربنای تحقق اقتصاد سالم در یک کشور به حساب می‌آید. بنابراین بر اساس آیین معدس اسلام و آیات و روایات متعددی که در دست است، می‌توان به طرح برخی از مبانی اقتصادی، فرهنگی و ... در راستای مهیاسازی بسترهای اقتصادی پرداخت.

کتاب حاضر با الهام از آموزه‌های نورانی قرآن کریم در راستای تحقق منویات رهبر معظم انقلاب در حوزه «حماسه اقتصادی» تدوین شده است. امید واثق دارم که مورد استفاده مدیران ارشد اقتصادی و عموم مردم جامعه قرار گیرد. این راه از سر فخرفروشی، بلکه به دلیل وضعیت نابسامان مدیریت اقتصادی کشور می‌گویم. قطعاً راهی وجود دارد که بتوان با آن از

واقعیات تلخ و ناخوشایند تحریم‌ها عبور کرد.
در پایان، بنده وظیفه خود می‌دانم از زحمات سرکار خانم «مهری قبادی»
که در تنظیم این اثر همت گماشته، سپاسگزاری کنم. همچنین از تمامی
کسانی که در چاپ و نشر این اثر مساعدت داشته‌اند، تشکر و قدردانی کرده
و توفیق همگان را از خداوند منان خواستارم.

و ما توفیقی الا بالله الحمید
علیرضا جعفرزاده کوچکی

www.ketab.ir